

Ο Ιάκωβος Πολυλάς, μεταφραστής του Αμλέτου

Λητώ Αλεξάκη

Ιόνιο Πανεπιστήμιο

υποψήφια διδάκτωρ, υπότροφος του ΙΚΥ

Abstract:

The article discusses the comparative translational approach of “Hamlet, Prince of Denmark” of William Shakespeare and its Greek translations with special emphasis on the Greek translation of Iakovos Polyilas. I intend to reach conclusions which are relevant to the discipline of Translation by analyzing the original text and its translations. This comparative analysis is based on semantics, pragmatics and stylistics and the focus lies on the evolution of the Greek language and Greek civilization.

The article tries to frame the translational phenomena and to approach them methodologically. I attempt to examine and assess the translational explanations of issues which refer to the evolution of the Greek language through a wide range of choices concerning the special characteristics of the Shakespearean language. The latter are examined through the translational choices taken by the Corfiot translator Iakovos Polyilas who is considered one of the most significant critics and translators not only of the Ionian Islands, but also of Greece.

Θα ήθελα, πρώτα-πρώτα να εκφράσω τη χαρά μου που βρίσκομαι εδώ, στον χώρο αυτόν, μπροστά σε εκλεκτούς ακροατές και αγαπητούς συναδέλφους. Το αντικείμενο της παρούσας ανακοίνωσης είναι ο ρόλος του Ιακώβου Πολυλά, μεταφραστή του *Αμλέτου* (Πολυλάς 1889).

Γιατί μεταφραστής; Για ένα και κύριο λόγο: γιατί έως σήμερα το ενδιαφέρον για τη συμβολή του Ιακώβου Πολυλά (1825-1896) επικεντρώνεται στη νεοελληνική γραμματεία και τη συνείδηση των φιλολόγων στα «Προλεγόμενα» των *Ευρισκωμένων* του Διονυσίου Σολωμού (Σολωμός 1859) παραμερίζοντας μάλλον, παρά αγνοώντας, το σπουδαιότερο μεταφραστικό του έργο και δει εκείνο που αφορά στη μετάφραση του *Άμλετ*.

Αναμφίβολα, η συμβολή του Πολυλά είναι σημαντικότερη αναφορικά με τη θεμελίωση της νεοελληνικής κριτικής και την εμφάνιση νέων πυρήνων προβληματικής και συλλογισμού. Αναγνωρίζεται ως ο ουσιαστικός ιδρυτής της Επτανησιακής Σχολής και ο εκφραστής της ακμής της, αφού μέσω της διάσωσης του ανέκδοτου και διάσπαρτου έργου του Σολωμού διέδωσε τις ιδέες του και σήμανε το έναυσμα των αλλαγών στη νεοελληνική λογοτεχνία. Αγωνίστηκε να εδραιώσει τον Διονύσιο Σολωμό, το έργο, τις αρχές και τον ηθικό τρόπο ζωής του. Λειτουργήσε ως ο απόλυτος εκφραστής της Σχολής, ως ο κρίκος που συνέδεσε το παρελθόν και το μέλλον καθιστώντας την Κέρκυρα το κέντρο του επτανησιακού πνεύματος και γραμμάτων.

Η Επτανησιακή Σχολή αποτελεί, ενδεχομένως, τη σημαντικότερη πνευματική εκδήλωση του αναγεννηθέντος ελληνικού πολιτισμού και είναι αυτή η οποία έθεσε τα θεμέλια της νεώτερης ελληνικής λογοτεχνίας και πολιτισμού αναδεικνύοντας τους σημαντικότερους ποιητές της νεοελληνικής εποχής (Ζώρας 1960: 11). Η ανάπτυξη της Σχολής οφείλεται σε διάφορα στοιχεία τα οποία κατατάσσονται σε δύο κατηγορίες: τις φιλολογικές πηγές και τις ιστορικές επιδράσεις. Στην πρώτη κατηγορία εντάσσονται οι επιδράσεις της κλασικής ελληνικής φιλολογίας, της Αγίας Γραφής, της Κρητικής Σχολής, των προεπαναστατικών ποιητών, της δημοτικής ποίησης, της ιταλικής φιλολογίας, αλλά και άλλων, ενώ οι ιστορικές επιδράσεις οφείλονται στη Βενετική διοίκηση των Επτανήσων, η γαλλική επανάσταση, τα φιλελεύθερα κινήματα της υπόδουλης Ευρώπης και η ελληνική επανάσταση, οι οποίες προετοίμασαν τη φιλολογική άνθιση που ανέδειξε ο δέκατος ένατος αιώνας με επικεφαλής τον Φόσκωλο, τον Κάλβο και τον εθνικό ψάλτη Σολωμό. Εξίσου καθοριστικό ρόλο στην ανάδειξη

πολλών μεγάλων ποιητών διαδραμάτισε το γεγονός ότι ο τουρκικός ζυγός δεν έφτασε ποτέ στην περιοχή των Επτανήσων, η οποία απετέλεσε το κέντρο της λογοτεχνικής ζωής της τότε Ελλάδας που προσπαθούσε να αναγεννηθεί έπειτα από μακρά περίοδο δουλείας. Το πλεονέκτημα των Επτανήσων ήταν ότι εκεί δεν λειτούργησε η αντίθεση αρχαϊζουσα-δημοτική, αφού επίσημη γλώσσα ήταν η Ιταλική με αποτέλεσμα να αξιοποιηθεί η δημοτική γλώσσα σε συνδυασμό με τα ιδιοματικά στοιχεία, αλλά και λογιότερες εκφράσεις.

Η Επτανησιακή Σχολή, πηγή της οποίας είναι ο Σολωμός, και η λογοτεχνική γενιά, τελούσα υπό την αρχηγία του Ιακώβου Πολυλά, αντιπροσωπεύουν τη στροφή προς τις πηγές του δημοτικού τραγουδιού, τη γλωσσική καθαρότητα, την έμφαση και επιμέλεια στη μορφή του ποιητικού λόγου και το μεταφραστικό έργο στη δημοτική γλώσσα. Σημείο αναφοράς της Επτανησιακής Σχολής είναι τα εκφραστικά επιτεύγματα και ο ιδανισμός των έργων της ώριμης περιόδου του Σολωμού, μαζί με την προσήλωση στη δημοτική γλώσσα και παράδοση καθώς και οι ισορροπημένες σχέσεις με την ευρωπαϊκή λογοτεχνία. Σημειώνεται, επίσης, ότι η ποίηση των Επτανησίων χαρακτηρίζεται από πλούσια ομοιοκαταληξία, τελειοποίηση και προσαρμογή των ξένων μέτρων προς τις απαιτήσεις της ελληνικής γλώσσας, τη μουσικότητα του στίχου και την αρμονία του ρυθμού (Ζώρας 1960: 88).

Στην Κέρκυρα του 19^{ου} αιώνα αναγνωρίστηκε η ανάγκη καθιέρωσης της δημοτικής γλώσσας, ως της μοναδικής γλώσσας σε θέση να διαλύσει το πνευματικό σκότος και να ανοίξει το δρόμο προς το διαφωτισμό και την πρόοδο με αδιαμφισβήτητη την εθνική προσφορά του Πολυλά. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι ο τελευταίος μελέτησε συστηματικά το γλωσσικό ζήτημα προβάλλοντας τις αρετές της δημοτικής γλώσσας, ενώ στο δοκίμιό του «Περί Γλώσσας» (Ζώρας 1960: 296-306)¹, στο οποίο συνοψίζεται η δόκιμη θητεία του στο γλωσσικό ζήτημα, εξετάζει συγκριτικά το γλωσσικό ζήτημα στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες και καταλήγει στην καταδίκη της καθαρεύουσας ως τεχνικού κατασκευάσματος. Επιπρόσθετα, αφιερώθηκε στην αναζήτηση της τελειότητας της μορφής, ενώ ως όργανο πολιτιστικής ανύψωσης προέβαλε τη μετάφραση των αριστουργημάτων της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας και της αρχαιότητας, πάντα προφανώς υπό την καθοδήγησή του Σολωμού² (Βελουδής 1997: 32). Εξάλλου, στη μελέτη του «Η Φιλολογική μας Γλώσσα» υποδεικνύει την ανάγκη επιστροφής στη σολωμική ποίηση ως τη μοναδική λύση για την αναζωογόνηση του ποιητικού λόγου της Ελλάδας³ (Ζώρας 1960: 241-296). Η άποψη του ίδιου του Πολυλά για την ποιητική μετάφραση είναι ότι συντελεί στην εξημέρωση και εξευγενισμό της γλώσσας, καθώς επίσης και στη μόρφωση της καλαισθησίας. Μέσα από το μεταφραστικό του έργο οδηγήθηκε σε γλωσσικές και μετρικές εφαρμογές εξαιρετικής σημασίας, ενώ με τις εκτενείς φιλολογικές του εισαγωγές κατέστησε γνωστά και κατανοητά στον απλό λαό έργα σταθμούς της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας τα οποία θεωρούσε υψίστης σημασίας για το ελληνικό έθνος το οποίο χαρακτηριζόταν από φιλολογική απορία⁴ (Πολυλάς 1950: 306-307).

¹ Η εν λόγω μελέτη με τον τίτλο: *Περί Γλώσσας* αποτελεί εισαγωγή σε άλλη ευρύτερη μελέτη, ανολοκλήρωτη, και αναδημοσιεύτηκε από το περιοδικό *Εστία*, 1894^α, σσ. 257-262.

² Ο Σολωμός στους *Στοχασμούς* του σημειώνει αναφερόμενος στον εαυτό του: *Πάρε και συγκεκριμενοποίησε έντονα μια πνευματική δύναμη και επιμέρισέ την σ'ένα δεδομένο αριθμό χαρακτήρων ανδρών και γυναικών, στους οποίους ν'ανταποκρίνονται στην εκτέλεση κτλ. Σκέψου έντονα, ώστε αυτό να γίνει ρομαντικά ή κλασικά, αν είναι δυνατό, ή με τρόπο μικτό γνήσιο. Ο Όμηρος είναι μέγιστο παράδειγμα του δεύτερου, ο Σέξπιρ του πρώτου, και του τρίτου δε γνωρίζω.* Οι επισημάνσεις ανήκουν σε εμάς.

³ Η μελέτη εξεδόθη σε αυτοτελές τεύχος με τον τίτλο: *Η Φιλολογική μας Γλώσσα. Σκέψεις Ιακώβου Πολυλά*, Αθήνα, 1892.

⁴ Ο Πολυλάς στο δοκίμιό του *Η Ποιητική Μετάφρασις*, *Εστία*, τ. ΛΑ', 1891, σσ. 148-149 αναφέρει μεταξύ άλλων: *...Βεβαίως αι ποιητικά μεταφράσεις υποθέτουν αρκετήν φανταστική δύναμιν και*

Είναι γεγονός ότι ο Πολυλάς επικεντρώνεται μεταφραστικά σε σπουδαίους συγγραφείς και μεγάλα έργα: τα σαιξπηρικά δράματα και τα ομηρικά έπη, μια κατεύθυνση διπλή που τον φέρνει σε επαφή αφενός με την Ευρώπη και, αφετέρου, με την αρχαιότητα. Κρίνοντας κανείς την πορεία του, μεταφραστικά σκεπτόμενος, αντιλαμβάνεται ότι σημειώνει πρόοδο, δεδομένου ότι η έμμετρη μετάφραση του *Αμλέτου* (1889) είναι σαφώς ανώτερη της μετάφρασης σε πεζό λόγο της *Τρικυμίας*⁵ (1855) (Πολυλάς 1856: α'-η'), όπως επίσης και η *Ιλιάδα* (1882) είναι καλύτερη από εκείνη της *Οδύσσειας* (1875) μεταφρασμένες και οι δύο σε δεκαπεντασύλλαβο.

Ωστόσο, εξετάζοντας λεπτομερώς τις μεταφράσεις των δύο έργων του Σαίξπηρ, παρατηρούμε ότι, παρά τη μεταξύ τους μεγάλη χρονική απόσταση, τα μεταφραστικά έργα του Πολυλά είναι η ηθική και η γλωσσική. Ως προς το ηθικό μέρος θα λέγαμε ότι, ενώ και τα δύο έργα εξιστορούν ένα δραματικό θέμα, εκείνο που είναι αξιοσημείωτο στη μελέτη για τον *Αμλέτο* είναι το γεγονός ότι λειτούργησε ως το πεδίο επί του οποίου ο Πολυλάς κατάφερε να εκδηλώσει και να συνδυάσει εκτενώς την ηθική και γλωσσική του ενασχόληση. Προφανώς, ο *Αμλέτος* υπήρξε εκείνο το δραματικό έργο που κάλυψε τις ηθικές και γλωσσικές του ανάγκες, δεδομένου ότι το εν λόγω δράμα συνδυάζει το δίλημμα σχετικά με το ποια είναι εκείνη η ηθική τάξη που πρέπει να επιβληθεί, με τη γλωσσική αμφισημία και την επίτευξη ή μη της γλωσσικής επικοινωνίας. Συνεπακόλουθα, αυτός πιθανότατα είναι και ο λόγος για τον οποίο ο Πολυλάς αποφάσισε να μεταφράσει τον *Αμλετ* και όχι τον *Μάκβεθ*, σύμφωνα πάντα με τα λεγόμενα του ίδιου, πληροφορία την οποία αντλούμε από την επιστολή που έστειλε στον φίλο του Κάρολο Μάνεσση από τη Νάπολη στις 22 Απριλίου 1854 (Πολυλάς 1950: 499):

ενθουσιασμόν, και μόνον όταν μετέχουν των υψηλών τούτων ιδιοτήτων, δεν θεωρούνται πλέον έργα μηχανικά, αλλά καλλιτεχνικά και ικανά να συντελέσουν εις εξημέρωσιν και εξευγενισμόν της γλώσσης, και εις μόρφωσιν της καλαισθησίας, κυρίως όταν, εις την φιλολογικήν απορίαν του έθνους, σπανίζουν τα πρωτότυπα δημιουργήματα. Και τούτο αληθεύει ιδίως όταν μια φιλολογία, καθώς η ιδική μας, μεταβαίνει από την παιδικήν εις την νεανικήν ηλικίας της, εις την κρίσιμον εκείνην εποχήν, όπου κινδυνεύει να πάθῃ από μαρασμόν, εάν στερήται αρκετής και εκλεκτής πνευματικής τροφής. Σήμερον δε όταν ήδη πολλοί αισθάνονται την ανάγκην να δοθῇ εις την γλώσσαν μας άλλη φιλολογική διαμόρφωσις, συμφωνότερα προς τη φύσιν της και τον οργανισμόν της, θα ήταν καλόν να εννοήσωμεν, ότι εις την λύσιν του προβλήματος τούτου ολίγον θα ωφελήσῃ η ξερή και ψυχρά θεωρία, έως ου δεν ανευρεθούν και δεν χρησιμοποιηθούν τεχνικώς οι αφανείς θησαυροί της δημοτικής μας γλώσσης, διότι τότε μόνον θα αποδειχθῇ το ζητούμενον, δηλαδή κατά πόσον αυτή έχει μέσα της την ικανότητα να γίνῃ ὄργανον φιλολογικόν. Εάν πιστεύωμεν εις τον προορισμόν της τούτον, ας ἔχωμεν και το θάρρος να την μεταχειρισθώμεν με τας μορφωμένας γλώσσας των αρχαίων και των νεωτέρων.... Οι επιστημάνσεις ανήκουν σε εμάς.

⁵ Πράγματι η μετάφραση της *Τρικυμίας* δεν είχε την τύχη που ευελπιστούσε ο Πολυλάς. Στη *Μελέτη εις την Τρικυμίαν* ο ίδιος ο Πολυλάς παραδέχεται ότι η μετάφραση έχει αδυναμίες και ζητάει την κατανόηση του αναγνώστη ώσπου να πραγματοποιηθεί μια άλλη μετάφραση λέγοντας ότι: *Ενώ προσφέρω εις τους ομογεγείς μου την μετάφρασιν αξιολόγου δράματος του μεγάλου Σείκσπηρ, μου συμφέρει να παρακινήσω τον αναγνώστη να εμβαθύνῃ εις την ουσία του, ίσως, μαγεμένος, από τα κάλλη της ιδέας, όπου το ζωογονεί, μου γνωρίσῃ χάρι ότι τον έκανα μέτοχο του πολύτιμου θησαυρού, και μου συγχωρήσῃ τα πολλά ελαττώματα της μεταφράσεως, έως να κάμῃ άλλος άλλη καλλίτερη. Η Τρικυμία, Δράμα Ουϊλιέλμου Σείκσπηρ, Μεταφρασίς Ι. Πολυλά, Κερκυραίου, Κέρκυρα, Τυπογραφείον Σχερία, 1856, σσ. α'-η'.*

Παρόλ'αυτά, συνειδητοποιούσε ότι μέσω της μετάφρασής του καθιστούσε τον αναγνώστη κοινώνό ενός λαμπρού έργου και δεν έκρυψε την απογοήτευσή του για το μικρό ποσοστό αποδοχής από το αναγνωστικό κοινό στην επιστολή που έστειλε από τη Νάπολη στον Κάρολο Μάνεσση στις 7 Ιουλίου 1854: *σε βεβαιώνω ότι η ατυχία της καμμένης Μετάφρασης της Τρικυμίας δεν μου φαίνεται παράξενη, αλλά μ'ελύπησαν οι κόποι σου να πετύχεις για μένα, και σε παρακαλώ να μην μιλήσεις πλέον κανενού, ότι δεν θέλω να πειράξουμε κανένα, και όταν γυρίσω, και το ματαϊδώ καλά στα μούτρα θέλει την τυπώσω ίσως για μια δοκιμή..., στο Ι[άκωβος] Πολυλάς, *Άπαντα τα λογοτεχνικά και κριτικά*, ανατύπωσε Γ. Βαλέτας, Αθήνα, εκδόσεις Πηγής, 1950, σσ. 501-502.*

Με πρώτο γράμμα ελπίζω να μάθω το αποτέλεσμα της κυκλοφορίας των αγγελιών της Τρικυμίας και αν μου δώσεις πιθανότατα να βγάλω τα έξοδα, θέλει σου στείλω μερικές διορθώσεις, όπου έκαμα εις την Μετάφραση, και θέλει την τυπώσουμε.

Αν τούτη η πρώτη πιτύχει, θέλει εξακολουθήσω εκείνη του Μάκβεθ.

Αποφασίζει, λοιπόν, ο Πολυλάς να μεταφράσει τον *Άμλετ*, ο αγγλικός τίτλος του οποίου είναι *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark*, και αποτελεί αναμφισβήτητο το γνωστότερο έργο στην αγγλική γλώσσα γραμμένο το 1600-1602. Το εν λόγω έργο αποτελούμενο από 3929 στίχους είναι το μακροσκελέστερο του Ουίλλιαμ Σαίξπηρ και συνιστά δράμα σε πέντε πράξεις και είκοσι σκηνές. Πρόκειται για μια τραγωδία που αντιπροσωπεύει τον ακρογωνιαίο λίθο της δραματικής εξέλιξης του Σαίξπηρ. Σε αυτήν εικονογραφείται η καλλιτεχνική ωριμότητα του άγγλου δραματουργού διαμέσου της θαυμάσιας απεικόνισης του αγώνα του βασικού ήρωα, του Άμλετ, ανάμεσα στην ηθική ολοκλήρωση και την ανάγκη εκδίκησης της δολοφονίας του πατέρα του. Η ελληνική έμμετρη μετάφραση του Πολυλά εκδίδεται το 1889 και είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι δεν υπήρξε η πρώτη δημοσιευμένη μετάφραση του εν λόγω έργου. Είχαν προηγηθεί εκείνες του Ιωάννη Περβάνογλου το 1858 (Αθήνα) με επανεκδόσεις το 1868 (Αθήνα), το 1874 (Κων/πολη) και το 1883 (Αθήνα), καθώς και του Βικέλα το 1882 (Αθήνα) με επανέκδοση το 1888 (Αθήνα), μόλις ένα χρόνο πριν από την έκδοση της μετάφρασης του Πολυλά, η οποία σημειωτέον, επανεκδόθηκε μόλις πρόσφατα το έτος 2000. Ακολούθησαν και άλλες μεταφράσεις και εκδόσεις του *Άμλετ* καθιστώντας το, το πιο μεταφρασμένο έργο του Σαίξπηρ στην Ελληνική με συνολικά 12 μεταφράσεις και 30 εκδόσεις (Κασίνης 1998: 275-312).

Ωστόσο, η έρευνά μας μεταξύ της πληθώρας των μεταφράσεων του *Άμλετ* επικεντρώνεται σε αυτήν του Πολυλά γιατί θεωρούμε ότι παρουσιάζει εξαιρετικό μεταφρασιολογικό ενδιαφέρον όσον αφορά στις μεταφραστικές επιλογές εκ μέρους του μεταφραστή σε επίπεδο γλωσσικό, μετρικό, μορφικό, σημασιολογικό, πραγματολογικό και υφολογικό και τον τρόπο με τον οποίο αυτές συνέδραμαν στην εξελεγκτική πορεία της ελληνικής γλώσσας (Καλοσγούρος 1891: 19)⁶. Πρόκειται για ένα κείμενο επαναστατικό το οποίο ανοίγει το δρόμο για μια καθολική αναθεώρηση της ελληνικής λογοτεχνικής παράδοσης μέσω της χρήσης της δημοτικής και του δεκατρισύλλαβου. Η μορφή με την οποία περιέλαβε το μετάφρασμά του ήταν απλή και λαϊκή και μόνο οι διάνοιες οι βαθιές και ασκημένες ήταν σε θέση να αντιληφθούν την πραγματική ουσία του έργου του. Ο Πολυλάς ενεργούσε με σκοπό να γεφυρώσει το χάσμα το οποίο υπήρχε μεταξύ των καλλιτεχνημάτων που είχαν παραχθεί με το σύστημα της

⁶ Και ο Καλοσγούρος παρατηρεί, δύο χρόνια από την έκδοση του Αμλέτου, στην πρώτη σελίδα των *Κριτικών Παρατηρήσεων* ότι «...ο Αμλέτος δεν είναι τι άγνωστον εν Ελλάδι, αλλ'η προκειμένη διαστέλλεται βεβαίως πασών των προγενεστέρων ου μόνον δια την ήδη παρατηρηθείσαν πιστοτέραν απόδοσιν των εννοιών του Ποιητού, αλλά και δια τον ιδιαίτερον γλωσσικόν αυτής τύπον, δια την νέαν και πρωτότυπον μέθοδον, δι'ης ούτος κατασκευάζεται, δια την λίαν αξιοσημείωτον αξίωσιν, ην φαίνεται έχων ο συγγραφεύς, να συντελέσει σπουδαίως εις ανύψωσιν, της λαλούμενης γλώσσης του Έθνους εις την θέσιν, εις ην δια πολυχρονίου διαμορφωτικής εργασίας γενομένης επί τη βάσει της ζώσης φωνής ανεβιβάσθησαν αι γλώσσαι των μεγάλων εθνών αρχαίων και νεωτέρων, ουχ ήττον δε διαφέρει των άλλων δια τον νέον εισαγόμενον στίχον, ον ο συγγραφεύς προτείνει εις αντικατάστασιν του μέχρι τούδε εν χρήσει παρ'ημίν εν τω δράματι ιαμβικού λεγομένου τριμέτρου. Αλλά και άλλας λόγου αξίας όψεις έχει το πόνημα. Της μεταφράσεως προτάσσεται Μελέτη αισθητική και κριτική της Τραγωδίας και επιτάσσονται κριτικά η ερμηνευτικά σημειώσεις, αμφοτέρα δια τας πολλάκις όλως νέας εν αυτοίς εκφερόμενας γνώμας, δια τας υπολανθάνουσας σπουδαίας επικρίσεις κριτικών σοφωτάτων της Εσπερίας, δια την επιστημονικήν τάξιν, μεθ'ης αύται εκτίθενται, δηλούντα εργασίαν σχεδόν πρωτοφανή παρ'ημίν.» Οι επισημάνσεις ανήκουν σε εμάς.

καθαρεύουσας και εκείνων που είχαν παραχθεί στη δημοτική γλώσσα, σαφώς πολύ λιγότερα σε αριθμό, αλλά μεστά από ζωή και αλήθεια. Ο Πολυλάς καινοτόμησε ξεπερνώντας, στο σημείο αυτό, τον δάσκαλό του Σολωμό ο οποίος δεν τόλμησε να διευρύνει τον στενό κύκλο της γραμματικής της δημοτικής γλώσσας. Αποδεχόμενος τη γλωσσική σύγχυση που είχε προκαλέσει η πολύχρονη εργασία των λογίων, πρέσβευε ότι υπήρχε λύση σε αυτό το πράγματι πολύ δύσκολο ζήτημα και ότι η τάξη μπορούσε να εξαχθεί από την εν λόγω γλωσσική σύγχυση (Καλοσγούρος 1891: 27-28).

Ένας ακόμη σημαντικός λόγος για τον οποίο ο *Αμλέτος* παρουσιάζει ιδιαίτερο μεταφρασιολογικό ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι ο Πολυλάς υπήρξε ενθουσιώδης θαυμαστής και άριστος εκτιμητής των αριστοτεχνημάτων των αρχαίων και νεότερων φιλολογιών και κατάφερε, όσο ζούσε ακόμα ο Σολωμός, να συλλάβει την ιδέα ότι πρέπει να μεταδώσει στο Έθνος τα μέγιστα των εν λόγω φιλολογιών μέσω των μεταφράσεων (Καλοσγούρος 1891: 23)⁷.

Συγκεκριμένα, λοιπόν, η έρευνά μας εστιάζει το ενδιαφέρον της στο ύφος το οποίο συνίσταται στην επιλογή του τρόπου εκφοράς ενός νοήματος ανάμεσα σε περισσότερες της μιας και μοναδικής μορφικής δυνατότητας. Οι επιλογές στο μορφοσυντακτικό, σημασιολογικό και πραγματολογικό επίπεδο αποτελούν παράλληλα και υφολογικές επιλογές. Επομένως, προκειμένου το μετάφρασμα να παρουσιάζει ενδοκειμενική συνοχή και να ανταποκρίνεται στο ύφος του πρωτοτύπου, πρέπει ο μεταφραστής να είναι ικανός να αναγνωρίσει το συνολικό ύφος του ώστε να το αποδώσει επιτυχώς στη γλώσσα άφιξης, ταυτίζοντας την επικοινωνιακή λειτουργικότητα του κειμένου αφετηρίας με αυτή του κειμένου άφιξης. Κι αυτό επειδή το ύφος εμπεριέχει συγκεκριμένες πληροφορίες, καθώς δηλώνει την τοποθέτηση του ομιλητή απέναντι στο συνομιλητή, τη μεταξύ τους σχέση, το θέμα και τις επικοινωνιακές συνθήκες.

Το ύφος του κειμένου προκαλεί τη δημιουργία αντίστοιχων τοποθετήσεων από την πλευρά του αναγνώστη και είναι το είδος κειμένου αυτό το οποίο καθορίζει τις υφολογικές επιλογές του μεταφραστή δεδομένου ότι έκαστο είδος οφείλει να ανταποκρίνεται στις υφολογικές συμβάσεις που είναι υποχρεωτικές για όλα τα είδη. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι οι υφολογικές επιλογές του μεταφραστή εξαρτώνται από τις συγκεκριμένες υφολογικές συμβάσεις που αφορούν στο γλωσσικό επίπεδο και τις συνήθεις μορφολογικές και συντακτικές επιλογές του συγκεκριμένου είδους κειμένου στη γλώσσα άφιξης (Μπατσαλιά, Σελλά 1997: 178-180). Στο εν λόγω σώμα δεδομένων δίνουμε ιδιαίτερη έμφαση στο ύφος δεδομένου ότι πρόκειται για έργο διατυπωμένο σε έμμετρο λόγο. Σε τέτοιου είδους κείμενα, το ύφος που επιλέγει ο συγγραφέας του πρωτοτύπου διαδραματίζει πολύ σπουδαίο ρόλο ως προς τα νοήματα που επιθυμεί να μεταφέρει. Για το λόγο αυτό πρέπει ο μεταφραστής να είναι εξαιρετικά προσεκτικός κατά τη μεταφορά του πρωτοτύπου στη γλώσσα άφιξης.

Ειδικότερα, το μέτρο του *Αμλέτου* είναι ο ιαμβικός δεκατρισύλλαβος, ένας στίχος που αποτελείται από 13 συλλαβές αντίστοιχος του ιαμβικού τρίμετρου των αρχαίων⁸. Ο λόγος που οδήγησε τον μεταφραστή να εισαγάγει τον εν λόγω στίχο,

⁷ Ο Δημήτρης Πολυχρονάκης (2002) αναφέρει ότι «το μελέτημα του Γεωργίου Καλοσγούρου (1853-1902) γράφτηκε κάτω από την έμμεση εποπτεία του Πολυλά...και πρόκειται για ένα κείμενο το οποίο άσκησε σημαντική επίδραση στα κριτικά αντανακλαστικά της νεότερης Αθηναϊκής σχολής (όπως ο ίδιος ο Παλαμάς ομολογεί) και το οποίο ασφαλώς ο Πολυλάς θεωρούσε παραδειγματικό για την κατανόηση του έργου του, όπως αποδεικνύει η ενέργειά του να το περιλάβει μέσα στα έργα του που απέστειλε στον Θεαγένη Λιβαδά το 1896. βλ. Πολυλάς, *Απαντα*, σελ. 503».

⁸ *Οι αρχαίοι Έλληνες εύρον αρμοδιώτατον στίχον προς τοιούτον σκοπόν τον ιαμβικόν τρίμετρον αναπτυχθέντα εις ποικιλίαν σύμμετρον προς τας διαφερούσας ποιητικάς διαθέσεις των τριών μεγάλων Ελλήνων τραγικών, και βεβαίως, αν και η απόστασις των χρόνων αποκρύπτει μέγα μέρος της πλαστικής*

προτιμώντας αυτόν έναντι του ενδεκασύλλαβου και δεκαπεντασύλλαβου, είναι το γεγονός ότι ήταν εύκαμπτος και μπορούσε να προσαρμοστεί σε όλες τις συνθήκες, ήταν ταχύς, αλλά και ήρεμος, έντονος, αλλά παράλληλα και άτονος, δεν ήταν τόσο βραχύς ώστε να μη μεταφέρεται το μήνυμα, αλλά και ούτε τόσο μακρύς ώστε να απόλυται η λυρική του φύση. Είναι σημαντικό να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι ο Πολυλάς ήταν εκείνος που ουσιαστικά εισήγαγε τη χρήση του «σχεδόν κατά πάντα νεοφανούς» δεκατρισύλλαβου στίχου στη νεοελληνική ποίηση. Πρόκειται για πρωτοτυπία, τόλμη και ανάβαση πέρα από την κοινή ενέργεια εκ μέρους του μεταφραστή καθώς μεταφέρει το δράμα του Σαίξπηρ σε έμμετρο λόγο δεδομένου ότι αφενός ο δεκατρισύλλαβος προ του *Αμλέτου* ήταν αφανής, αφετέρου οι προηγούμενες μεταφράσεις του *Αμλέτ* ήταν σε πεζό λόγο. Παρόλ'αυτά, το εν λόγω μέτρο στη μετάφραση του *Αμλέτου* κατάφερε να ανυψώσει τις πολυποικίλες και αντίθετες δυνάμεις, να αναδειχθεί μεγαλόπρεπος, γλυκός, ήρεμος και σφοδρός, επικός, λυρικός και ικανός να εκφράσει όχι μόνο τις γλυκύτατες και γαλήνιες διαθέσεις της ψυχής, αλλά και τα σφοδρότατα πάθη και τον πλούσιο κόσμο του ανθρώπινου ψυχισμού (Καλοσγούρος 1891: 55).

Ο Καλοσγούρος στο εκτενές, αναλυτικό και μαχητικό κείμενο που αφιερώνει στον δεκατρισύλλαβο στίχο, στο πλαίσιο της κριτικής μελέτης του *Αμλέτου*, υποστηρίζει ότι η επιλογή του στίχου εκ μέρους του μεταφραστή, όχι μόνο ήταν επιτυχής, αλλά και ότι το εν λόγω ζήτημα δεν επιδεχόταν ουδεμία άλλη λύση (Καλοσγούρος 1891: 52). Χάρη στο εν λόγω μέτρο κατάφερε ο μεταφραστής να καταστήσει τον Έλληνα αναγνώστη ικανό να αισθανθεί τη «γιγαντιαία δύναμη του μεγάλου δραματουργού», να αναγνωρίσει «την ευγένεια» και «το ύψος του πάθους», να ζει πραγματικά τις φοβερές εικόνες των ταραχών της ψυχής και της αγανάκτησης της εσωτερικής πάλης που βίωνε ο Αμλέτος.

Ο δεκατρισύλλαβος στον *Αμλέτο* συνιστά αξιόλογο παράδειγμα ρέουσας δραματικής στιχουργίας και σε αυτή αναγνωρίζεται η αληθινή ποιητική γλώσσα του έθνους. Πρόκειται για στίχο άξιο να συγκεντρώσει τον επικό χαρακτήρα του δράματος και, μέσω του εν λόγω μεταφράσματος, τελείται νεοφανής διαμορφωτική εργασία όσον αφορά στη γλώσσα της επιτήδειας πλοκής της σύνταξης, των τεχνικών μεταθέσεων των λέξεων και της προσεκτικής επιλογής τους, που αναζωογονούν και καθιστούν ποιητικότερη την έκφραση, λέξεις οι οποίες αντλούνται από τη δεξαμενή της ποιητικής μας γλώσσας και όχι της συνήθειας (Καλοσγούρος 1891: 58-59).

Εμείς, εν κατακλείδι, εξετάζουμε τη μετάφραση τόσο ως διαδικασία όσο και ως προϊόν. Υποστηρίζουμε ότι το μεταφραστικό επίτευγμα του Πολυλά συνιστά μια τόσο «καλή» μετάφραση που παραπλανά το πρωτότυπο και, ως ένα πρωτότυπο το ίδιο πλέον, εμπεριέχει μεταφραστικά στοιχεία, τα οποία έχουν υποστεί μετάλλαξη και αξιοποίηση στο καινούργιο γλωσσικό, πολιτισμικό και φιλολογικό περιβάλλον του νεοσύστατου τότε ελληνικού κράτους. Καταδεικνύεται, έτσι, η σπουδαιότητα του ρόλου της μετάφρασης στην καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας ως στοιχείο συνοχής του ελληνικού έθνους.

ωραιότητα των αρχαίων, ημείς οι νεότεροι αισθανόμενα ότι ο στίχος εκείνος άριστα εκπληροί τους όρους της δραματικής στιχουργίας (Καλοσγούρος 1891: 48). Οι επισημάνσεις ανήκουν σε εμάς.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Βελουδής Γ. (1997). *Διονύσιος Σολωμός, «Στοχασμοί» στους «Ελεύθερους Πολιορκισμένους»* ιταλικό κείμενο, μετάφραση, εισαγωγή, σχόλια. Αθήνα: εκδόσεις Περίπλους.
- Ζώρας Θ.Γ. (1960). *Επτανησιακά Μελετήματα*. Τόμος Α'. Αθήνα.
- Καλοσγούρος Γ. (1891). *Κριτικά Παρατηρήσεις Περί της Μεταφράσεως του Αμλέτου (I. Πολυλά)*. Αθήνα: περιοδικό Παρνασσός, Τυπογραφείο Α. Παπαγεωργίου.
- Κασίνης Κ.Γ. (1998). *Η Τρικυμία του Ιακώβου Πολυλά και οι άλλες μεταφράσεις του έργου*. Κέρκυρα: Πόρφυρας, *Ιάκωβος Πολυλάς*, τεύχος 84-85, Γενάρης-Μάρτης.
- Μπατσαλιά Φ. και Σελλά-Μάζη Ε. (1997). *Γλωσσολογική Προσέγγιση στη Θεωρία και τη Διδακτική της Μετάφρασης*. Αθήνα: εκδόσεις Έλλην.
- Πολυλάς Ι. (1889). *Αμλέτος, Τραγωδία Σαικσπέιρου, έμμετρος μετάφρασις, με προλεγόμενα και κριτικές σημειώσεις*. Αθήνα: Τυπογραφείο Αδελφών Πιέρρη.
- Πολυλάς Ι. (1856). *Η Τρικυμία, Δράμα Ουίλιέλμου Σείκσπηρ*. Μετάφρασις Ι Πολυλά Κερκυραίου. Κέρκυρα: Τυπογραφείον Σχερία.
- Πολυλάς Ι. (1950). *Άπαντα τα λογοτεχνικά και κριτικά*. Αναστύλωσε Γ. Βαλέτας. Αθήνα: εκδόσεις Πηγής.
- Πολυλάς Ι. (2000). *Αμλέτος, Τραγωδία Σαικσπέιρου, έμμετρος μετάφρασις, με προλεγόμενα και κριτικές σημειώσεις*. Αθήνα: εκδόσεις Ιδεόγραμμα, Τυπογραφείο Αδελφών Δάρρα.
- Πολυχρονάκης Δ. (2002). *Ο Κριτικός Ιδεαλισμός του Ιακώβου Πολυλά*. Ερμηνευτική παρουσίαση του αισθητικού και του γλωσσικού του συστήματος. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Σολωμός Δ. (1859). *Τα Ευρισκόμενα*. Κέρκυρα: Τυπογραφείον Ερμής Αντωνίου Τερζάκη.